

Dariusz Jarosz

ORCID: 0000-0002-7882-8532

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Warszawa

**KULTURA I NAUKA W STOSUNKACH POLSKO-
-BELGIJSKICH OD LAT CZTERDZIESTYCH
DO LAT SIEDEMDZIESIĄTYCH XX W.
W ŚWIETLE NAJNOWSZYCH BADAŃ ŹRÓDŁOWYCH**

**Culture and science in Polish-Belgian relations from the 1940s
to the 1970s in the light of the latest archival research**

Summary: The article presents the results of preliminary research on cultural and scientific relations between Poland and Belgium, heavily conditioned by the ongoing struggle between the Eastern Bloc and the West, from the 1940s to the 1970s. As the survey shows, cultural and scientific exchange between the two countries was very limited in the period of Stalinism but flourished in the 1970s. The analysis was based on sources from the Archives of Modern Records and the Archives of the Polish Ministry of Foreign Affairs in Warsaw as well as the Archives of the Belgian Ministry of Foreign Affairs in Brussels.

Keywords: Polish-Belgian relations, Polish-Belgian scientific cooperation, Polish-Belgian cultural cooperation, Cold War

Słowa kluczowe: stosunki polsko-belgijskie, polsko-belgijska współpraca naukowa, polsko-belgijska współpraca kulturalna, zimna wojna

Stosunki polsko-belgijskie po II wojnie światowej to temat rzadko podejmowany przez historyków. Brakuje badań źródłowych. Pewien wyjątek stanowią studia dotyczące problematyki polonijnej, które zaowocowały kilkoma wartościowymi opracowaniami¹. Dopiero ostatnio (w 2021 r.) ukazał się tom zawie-

---

¹ W. Eder, *Dzieje Polonii belgijskiej 1919–1980 (w zarysie)*, Warszawa 1983; idem, *Polonia belgijska. Skład społeczno-zawodowy, jego przemiany i skutki tych przemian*, „Przegląd Polonijny”

rający kilka interesujących artykułów na temat tych relacji² oraz opracowania zajmujące się niektórymi aspektami kontaktów na linii Warszawa-Bruksela³.

Niniejszy artykuł przedstawia wyniki wstępnych badań źródłowych, dotyczących naukowych i kulturalnych relacji polsko-belgijskich po II wojnie światowej. Cezurą początkową jest rok 1945, cezurą końcową – lata siedemdziesiąte XX w., kiedy to stosunki między obydwoma krajami rozwijały się intensywniej niż w okresach wcześniejszych, czego potwierdzeniem było podpisanie 18 października 1974 r. umowy o współpracy kulturalnej i naukowej.

Podstawę źródłową poczynionych ustaleń stanowią przede wszystkim dokumenty archiwalne przechowywane w Archiwum Akt Nowych (AAN) i Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (AMSZ) w Warszawie. Przeprowadzona została również kwerenda w archiwum belgijskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Brukseli. Wyniki tych poszukiwań trudno uznać za jednoznacznie owocne. Dokumenty odnalezione w centralnych archiwach obu państw są dalece niekompletne. Trudno jest na ich podstawie szczegółowo zanalizować zmienną dynamikę stosunków dwustronnych, w tym również relacji kulturalnych i naukowych. Z tych przyczyn ustalenia merytoryczne zawarte w tym studium prowadzą się do odpowiedzi jedynie na podstawowe pytania:

- Jakie były podstawy prawne i organizacyjne (umowy, układy, programy, struktury) współpracy kulturalnej i naukowej?
- Jakie były efekty kooperacji w tych dziedzinach?
- Jakie były najważniejsze, generalne czynniki wpływające na wzajemne kontakty i jakie było ich miejsce w siatce powiązań Polski z państwami Zachodu od zakończenia II wojny światowej do końca lat siedemdziesiątych XX w.

1979, z. 3 (15), s. 57–67; M. Żmigrodzki, *Polonia w Belgii*, Lublin 1978; I. Goddeeris, *Polonia belgijska w pierwszych latach po II wojnie światowej*, Warszawa 2005; idem, *De verleiding van de legitimiteit. Poolse „Exilpolitiek” in België, 1830–1970 en 1945–1980* [Pokusa legitymizmu. Działalność polityczna polskich uchodźców w Belgii, 1830–1870 i 1945–1980], nieopublikowana praca doktorska, Katolicki Uniwersytet w Louvain, 2001; J. Szumski, *Między stabilizacją a radykalizmem – polska emigracja górnicza w Belgii*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Neerlandica Vratislaviensis” 2015, t. 25, s. 19–37; I. Kawka, W. Prażuch, *Patriotyzm na uchodźstwie: szkolnictwo polskie w Belgii w warunkach zimnowojennej konfrontacji politycznej*, [w:] *Medialne i transmedialne procesy narracyjne w identyfikacji postaw patriotycznych Polaków*, red. M. Kawka, W. Prażuch, P. Planeta, Kraków 2021, s. 137–153.

² *La Pologne des Belges. Évolution d'un regard (XXe–XXIe siècles)*, red. P. Szczur, Kraków 2021.

³ M. Pasztor, *Polsko-belgijska „wojna” o Kongo (1960–1963)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2019, nr 17, s. 135–160; eadem, *Courtesy or diplomacy? The visit of Elisabeth Queen of the Belgians to Poland in 1955*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, t. 56, nr 3 (Special Issue), s. 107–120; eadem, *Sprawa statku „Hel” w relacjach polsko-belgijskich w 1955 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2022, t. 149, nr 1, s. 195–206; D. Jarosz, *Problemy indemnizacyjne w stosunkach polsko-belgijskich po II wojnie światowej*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, t. 56, nr 1, s. 123–146.

Tak sformułowane cele badawcze, w warunkach dość znacznych niedostatków dokumentacyjnych, miały wpływ na narrację autora tego artykułu. Koncentruje się on przede wszystkim na egzegezie dokumentów wytworzonych przez instytucje centralne obu państw (odpowiednie ministerstwa i – w przypadku Polski – komórki organizacyjne Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej). Wynika to z przekonania autora, że na tym etapie badań niemożliwe jest postawienie wielu ważnych hipotez badawczych, które miałyby szansę na solidną weryfikację w świetle dostępnej bazy źródłowej.

Po tych uwagach wstępnych konieczne wydaje się stwierdzenie, że niniejsze studium koncentruje się na analizie relacji na najwyższym poziomie między-państwowym oraz między instytucjami i urzędami zajmującymi się kontaktami dyplomatycznymi, kulturalnymi, naukowymi i tymi, które wiązały się ze szkolnictwem wyższym. Poza obszarem badawczym pozostały kwestie aktywności kulturalnej Polonii belgijskiej i skądinąd ważne sprawy oświaty polskiej w Belgii. Problemy te, częściowo już zresztą sygnalizowane w istniejącej literaturze przedmiotu, wymagają nieco innych badań źródłowych.

Należy oczywiście pamiętać, że polsko-belgijskie relacje kulturalne i naukowe trzeba rozpatrywać w szerszym zimnowojennym kontekście politycznym. Miał on bez wątpienia decydujący wpływ na charakter tych kontaktów r. Polska, która znalazła się po wschodniej stronie „żelaznej kurtyny”, w latach 1947/48–1954/55 przeżywała najbardziej konfrontacyjny okres w polityce zagranicznej wobec państw Zachodu. To wtedy doszło do poważnych napięć – łącznie z ekspulsjami Polaków z tych państw (i odwrotnie) oraz procesami ich obywateli (w tym Belgów) w Polsce. Ta sytuacja zaczęła się nieco zmieniać po dojściu do władzy w PRL ekipy kierowanej przez Władysława Gomułkę (1956–1970). Lata siedemdziesiąte to okres tzw. *détente* w stosunkach międzynarodowych. W przypadku Polski oznaczało to większe otwarcie (kulturalne, gospodarcze, ale również polityczne) na Zachód.

Powojenna Belgia borykała się z kilkoma poważnymi problemami politycznymi. Pierwszym z nich była dekolonizacja Konga. Ukonstytuowany w 1958 r. Kongijski Ruch Narodowy znalazł się w ostrym konflikcie z władzami belgijskimi, czego najbardziej dramatycznym efektem były gwałtowne rozruchy w Léopoldville, gdzie w starciach z policją w dniu 4 stycznia 1959 r. zginęło ok. 200 osób. 30 czerwca 1960 r., po wcześniejszych rozmowach belgijsko-kongijskich i wyborach w Kongo (w następstwie których premierem został Patrice Lumumba), proklamowano jego niepodległość (jako Demokratycznej Republiki Konga – DRK). Kolejnymi odsłonami konfliktu były: decyzja Brukseli o wysłaniu wojsk belgijskich do swej byłej kolonii (11 lipca 1960 r.), secesja Katangi, zwołanie Rady Bezpieczeństwa ONZ w tej sprawie (13 lipca 1960 r.) i jej rezolucja zywająca władze belgijskie do wycofania wojsk z terytorium DRK oraz upoważnienie sekretarza generalnego ONZ do udzielenia temu państwu pomocy wojskowej

(w porozumieniu z jego rządem) „celem przywrócenia normalnych stosunków”. Zabójstwo pierwszego premiera DRK Patrice’a Lumumby, 17 stycznia 1961 r., przyczyniło się do zaostrzenia kryzysu⁴.

Inny ważny problem polityki zagranicznej Belgii w omawianym okresie stanowił jej aktywny udział w europejskich procesach integracyjnych. To belgijski minister spraw zagranicznych Paul-Henri Spaak doprowadził, przy aprobacie Waszyngtonu, do podpisania 17 marca 1948 r. tzw. paktu brukselskiego, w którym Anglia, Francja oraz państwa Beneluksu zobowiązały się do pomocy wzajemnej w przypadku jakiegokolwiek, nie tylko niemieckiej agresji. Już wkrótce (4 kwietnia 1949 r.) doszło do utworzenia Paktu Atlantyckiego (NATO), w którym, obok państw-sygnatariuszy paktu brukselskiego, znalazły się Stany Zjednoczone, Kanada, Islandia, Norwegia, Portugalia i Włochy.

Ważnym krokiem w kierunku integracji gospodarczej było podpisanie 18 czerwca 1951 r. przez Belgię, Francję, Holandię, Luksemburg, Republikę Federalną Niemiec i Włochy układu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Węgla i Stali. To wspomniany Spaak był jednym z inicjatorów pogłębienia tej integracji, co doprowadziło do podpisania w marcu 1957 r. układów rzymskich, które przewidywały utworzenie Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej (Euratom) i Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG). Władze EWG ulokowały się w Brukseli. Tam też w 1966 r. przeniesiono główną siedzibę NATO.

Kolejnym problemem politycznym Belgii, szczególnie skomplikowanym, było odchodzenie od systemu państwa unitarnego w kierunku pełnej federacji. Wiązało się to z licznymi napięciami i konfliktami między Flamandami i Walonami. Sprawa funkcjonowania regionów i wspólnot oraz problem podziału kompetencji między nimi a rządem centralnym stanowiły stałe zarzewie konfliktów. Wpływały one również na podziały wewnątrz ruchów i partii politycznych, utrudniając wyłonienie stabilnej większości rządowej.

W powojennych relacjach polsko-belgijskich było kilka kwestii o podstawowym znaczeniu. Należała do nich wzmiankowana kwestia kongijska. To m.in. ona doprowadziła do wielkiego napięcia politycznego w relacjach dwustronnych, które znalazło odzwierciedlenie w kontaktach gospodarczych oraz kulturalnych i naukowych. Przez cały omawiany okres przedmiotem dyskusji była także kwestia ewentualnego uznania przez Belgię trwałości granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej.

Innym ważnym problemem w stosunkach polsko-belgijskich było odszkodowanie za mienie, prawa i interesy belgijskie dotknięte polskimi przepisami nacjonalizacyjnymi i innymi przepisami odnoszącymi się do praw własności. Te zagadnienia były podnoszone przez władze belgijskie od lat czterdziestych XX w. Miały one istotny wpływ na rokowania polsko-belgijskie w sprawach finansowo

⁴ J. Łaptos, *Historia Belgii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995, s. 249–253.

-gospodarczych. Niezałatwienie spraw indemnizacji utrudniało uzyskanie przez stronę polską możliwości lokowania zamówień inwestycyjnych w Belgii i uzyskiwania kredytów na ten cel. Odpowiedni układ między rządem PRL a rządem Belgii i rządem Wielkiego Księstwa Luksemburga został podpisany 14 listopada 1963 r., a wszedł w życie w listopadzie 1966 r.⁵ W tych warunkach możliwe okazało się zawarcie dziesięcioletniego układu o rozwoju współpracy gospodarczej, przemysłowej, naukowej i technicznej. Stało się to 22 listopada 1973 r.

Układy, umowy, programy

Już od drugiej połowy lat czterdziestych kwestią, która była przedmiotem kontrowersji w relacjach polsko-belgijskich, stało się podpisanie umowy kulturalnej. Miała ona stanowić podstawę ściślejszej współpracy dwustronnej. W miarę upływu czasu i narastania atmosfery zimnowojennej wrogości oraz pojawienia się napięć w stosunkach między Warszawą a Brukselą, sprawa tej umowy schodziła jednak na dalszy plan. Zaczęło się to zmieniać w miarę postępów odwilży politycznej zapoczątkowanej śmiercią Stalina.

Zdaniem polskich czynników dyplomatycznych w Brukseli w 1957 r. w belgijskim MSZ dała się odczuć „przychylna atmosfera” wobec zawarcia takiego układu. Jak twierdził Józef Cywiak, chargé d'affaires ad interim w stolicy Belgii, Polska była coraz częściej postrzegana jako rodzaj pomostu między krajami Wschodu i Zachodu: „Nastroje te, które znalazły wyraz m.in. w podniesieniu placówek do rangi ambasad, należy wykorzystać dla rozpoczęcia w możliwie najkrótszym terminie konkretnych rozmów na temat układu”⁶.

Cywiak krytycznie oceniał dotychczasowy projekt układu. Przede wszystkim postulował, aby przewidywał on powstanie (na wzór układów: francusko-belgijskiego i włosko-belgijskiego) „mieszanej komisji koordynująco-planującej”, złożonej z przedstawicieli zainteresowanych ministerstw i instytucji obu stron. Jej zadaniem byłoby przyjmowanie i rozpatrywanie sprawozdań z osiągniętych wyników rozmów oraz opracowywanie i zatwierdzanie konkretnych planów wymiany kulturalnej⁷.

Cywiak był również zwolennikiem jasnego określenia podstaw finansowych współpracy. W trakcie szerszej dyskusji, która odbyła się wśród pracowników dyplomatycznych polskiej placówki, przedmiotem kontrowersji były również powiązania szkolnictwa polonijnego ze szkolnictwem belgijskim, w tym autoryzacja nominacji nauczycieli polskich przez belgijskie władze szkolne⁸.

⁵ Szerzej o tym: D. Jarosz, *Problemy indemnizacyjne w stosunkach polsko-belgijskich*, s. 123–146.

⁶ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie [AMSZ], z. 17, t. 47, w. 5, Poselstwo PRL w Brukseli do MSZ, Departament II, Bruksela, 15.03.1957, k. 1–2. Faktycznie od 9.03.1957 r. była to Ambasada.

⁷ Ibidem, k. 1–2.

⁸ AMSZ, z. 17, t. 47, w. 5, Ambasada PRL w Brukseli do MSZ, Bruksela, 25.05.1957, k. 3.

Sprawa układu „ożyła” po raz kolejny w 1959 r.⁹ Wstępne rozmowy na ten temat ze stroną belgijską toczyły się w czerwcu. Przedstawiciele Polski zostali zaproszeni na posiedzenie w belgijskim Ministerstwie Oświaty poświęcone kwestii układu. Na żądanie Belgów usunięto wówczas z polskiego projektu punkty dotyczące wymiany sportowej oraz dziennikarskiej. Belgowie nie chcieli również umieszczać w układzie sprawy szkolnictwa polskiego, proponując w zamian załatwić tę kwestię w formie wymiany listów¹⁰. Zdaniem ambasadora belgijskiego w Warszawie Hadelina de Meeûs d’Argenteuil, podpisanie umowy kulturalnej winno być poprzedzone przez porozumienie na temat odszkodowania za mienie belgijskie znacjonalizowane w Polsce¹¹.

Najważniejszym powodem zwlekania z finalizowaniem umowy były jednak najpewniej napięcia polityczne, w tym te dotyczące kwestii kongijskiej¹². Jak odnotowała strona polska, to w końcu 1960 r. został wydany okólnik, który zakazywał prowadzenia wymiany kulturalnej z krajami bloku wschodniego inną drogą niż *via* belgijskie MSZ. Do tej pory mogła się ona odbywać również na drodze porozumień między odpowiednimi pozarządowymi instytucjami belgijskimi i instytucjami z krajów zza „żelaznej kurtyny”. Okazją do odwołania niektórych imprez kulturalnych przez Warszawę było z kolei zamordowanie Patrice’a Lumumby¹³.

Pewne napięcie w dwustronnych stosunkach spowodowało ekspulsowanie z Polski Marie E. Greindl-Czetwertyńskiej, attaché ambasady Belgii w Warszawie (początek listopada 1959 r.). Zarzucano jej, że zajmowała się przekazywaniem za granicę korespondencji między organami państwowymi PRL i Episkopatem o ściśle wewnętrznym charakterze, wykorzystując w tym celu uprawnienia jakie posiadała jako pracownik dyplomatyczny. Według polskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ambasada Belgii w Warszawie spełniała, dzięki działalności Greindl-Czetwertyńskiej, rolę misji papieskiej, utrzymywała łączność między Episkopatem Polski a Watykanem¹⁴. Zdaniem władz polskich, jej współpraca z osobami zainteresowanymi zadrażnianiem stosunków między państwem

⁹ AMSZ, z. 8, t. 993, w. 72, Raport polityczny Ambasady PRL w Brukseli za I półrocze 1959 r., k. 21.

¹⁰ AMSZ, z. 17, t. 47, w. 5, Wyciąg korespondencyjny nr 7625 z Brukseli, 24.06.1959, k. 25.

¹¹ Archives du Ministère des Affaires étrangères de Belgique [AMAEB], Pologne 15.720/I, Hadelin de Meeûs d’Argenteuil à P.-H. Spaak, Varsovie, 24.05.1962, k. nlb. Zob. o tym: D. Jarosz, *Problemy indemnizacyjne w stosunkach polsko-belgijskich*, s. 123–146.

¹² AMSZ, z. 17, t. 47, w. 5, Pilna notatka, Warszawa, 27.11.1963. O napięciach polsko-belgijskich wywołanych kwestią kongijską zob.: M. Pasztor, *Polsko-belgijska „wojna” o Kongo*, s. 135–160.

¹³ AMSZ, z. 17, t. 47, w. 5, Notatka dotycząca kontaktów polsko-belgijskich w dziedzinie kultury, Warszawa, 23.11.1963, k. 87–90.

¹⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej [AIPN], BU 01224/295 (mikr. 11215/2), Notatka służbowa, marzec 1959 [ściśle tajne], k. nlb.

a Kościołem była działalnością na szkodę interesów PRL i nie dała się pogodzić z rolą dyplomaty¹⁵. Kwestia Greindl-Czetwertyńskiej, zdaniem belgijskich dyptomatów, opóźniła podpisanie układu o współpracy kulturalnej¹⁶.

Do sprawy tej powrócono w 1962 r., w wyniku polepszenia się atmosfery politycznej¹⁷. Dyskutowano nad nią m.in. w związku z planowaną wizytą ministra spraw zagranicznych Belgii P.H. Spaaka w Polsce¹⁸. Umowa kulturalna została podpisana 9 grudnia 1963 r. Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych nastąpiła w dniu 31 lipca 1964 r.

W artykule pierwszym umowy stwierdzono, że „w celu rozwijania przyjaznej współpracy obu Narodów w dziedzinie nauki, oświaty i kultury” obie strony będą: „1. popierać współpracę i wymianę profesorów i pracowników naukowych szkół wyższych i instytutów naukowych, muzeów i bibliotek; ułatwiać prowadzenie prac badawczych drogą udostępnienia w ramach wszelkich możliwości korzystania z bibliotek, archiwów, laboratoriów naukowych i zbiorów muzealnych”; 2. popierać „drogą przyznawania stypendiów wymianę studentów oraz stażystów naukowych między instytucjami szkolnictwa wyższego i instytutami naukowo-badawczymi; 3. badać warunki i sposoby uznania równorzędności stopni naukowych nadanych przez każdą ze Stron; 4. popierać kontakty kierowników szkół różnych stopni i typów, uznanych organizacji oświatowych i bibliotek publicznych”¹⁹.

Ponadto zobowiązywano się do ułatwiania kontaktów między artystami, ich organizacjami, jak również między instytucjami radia i telewizji. Obie strony miały też starać się osiągnąć lepsze wzajemne poznanie ich kultury przez organizację różnorodnych imprez kulturalnych.

Do realizacji umowy miała być powołana Stała Komisja Mieszana (art. II), złożona z dwóch sekcji (polskiej i belgijskiej). Artykuł III precyzował skład, strukturę i sposób procedowania Komisji.

Zgodnie z art. V umowa została zawarta na pięć lat „od dnia jej wejścia w życie”. Automatycznie ulegała ona „przedłużeniu drogą milczącej zgody na nowe pięćlecie, które również może być przedłużone na jeden lub więcej identycznych

---

¹⁵ AMSZ, z. 17, t. 41, w. 5, Birecki do Wolskiego, szyfrogram z 3.11.1959, s. 1; AMSZ, ZD 6/77 t. 989, w. 66, Notatka Naszkowskiego z rozmowy z amb. Belgii do Meeusa'em odbytej 16 I [1960] na jego prośbę, k. nlb.

¹⁶ AMAEB, Pologne, 13.609, Note pour M. le Ministre des Affaires étrangères, Bruxelles, 30.03.1960, k. nlb.

¹⁷ AMSZ, z. 17, t. 75, w. 9, Ambasada PRL Brukseli, Raport polityczny za I półrocze 1962, Bruksela, 9.08.1962, k. nlb.

¹⁸ AMSZ, z. 17, t. 51, w. 6, M. Łobodycz do Wasilewskiego, pilny szyfrogram, ściśle tajne, 22.02.1962, k. 58.

¹⁹ Umowa kulturalna między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Królestwem Belgii, podpisana w Warszawie dnia 9 grudnia 1963 r., Dz. U. 1964, nr 32, poz. 204; <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1964-32-204,16786107.html> [dostęp 23. 06.2021].

okresów, o ile jedna z Umawiających się Stron nie wypowie umowy na sześć miesięcy przed upływem odpowiedniego pięcioletniego okresu”²⁰.

Program wymiany kulturalno-naukowej na lata 1965–1966 podpisany został w wyniku pierwszego posiedzenia Stałej Komisji Mieszanej, powołanej na mocy układu. Zgodnie z wypracowanymi zapisami, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego (MSzW) Polski i Ministerstwo Oświaty i Kultury Królestwa Belgii miały wymienić po 30 miesięcy stypendialnych w każdym roku szkolnym, umożliwiając pracownikom nauki odbycie staży naukowych w zakresie interesujących każdą ze strony dyscyplin. MSzW miało przyznać miejsca dla polonistów belgijskich na kursie wakacyjnym dla slawistów, organizowanym przez Studium Języka i Kultury Polskiej przy Uniwersytecie Warszawskim (UW). Strona belgijska zobowiązała się do popierania utworzenia lektoratu języka polskiego w jednym z uniwersytetów belgijskich; miał być on obsadzony przez lektora skierowanego przez stronę polską. Władze obu państw miały popierać współpracę między wyższymi uczelniami polskimi i belgijskimi, wymianę publikacji naukowych i materiałów informacyjnych. Zapisano również wymianę po jednej dwuosobowej delegacji pedagogicznej na okres dwóch tygodni w celu „zapoznania się z organizacją szkolnictwa i wychowania w kraju drugiej Strony”. Oba ministerstwa oświaty miały wymieniać programy i projekty reform szkolnictwa oraz podręczniki szkolne. Zarówno strona polska, jak belgijska zobowiązały się do poszukiwania „najbardziej skutecznych środków dla zorganizowania w każdym z krajów praktyk w przemyśle”. Warszawa zapisała w programie praktyki w dziedzinie belgijskiej techniki. Chodziło o: podnoszenie jakości węgla, produkcji transformatorów i przekładników, aparatury telefonicznej i telegraficznej, maszyn i urządzeń odlewniczych, produkcji odczynników chemicznych i substancji „o wysokim stopniu czystości”, doskonalenie i usprawnienie produkcji przetworów ziemniaczanych, ulepszenie projektowania i usprawnienie budowy portów i urządzeń portowych. W ramach wymiany stypendialnej obie strony zapewniały sobie dziewięć miesięcy pobytów przeznaczonych dla specjalistów w dziedzinie nauk medycznych.

Program obejmował również szeroko pojętą kulturę i sztukę. Zapisano w nim m.in. wymianę stypendialną (nieco mniejszą niż w przypadku pracowników naukowych – łącznie 20 miesięcy w pionie Ministerstwa Kultury i Zdrowia). Przewidywano m.in. wizyty po jednej 2–4-osobowej delegacji pisarzy „dla nawiązania kontaktów z przedstawicielami świata literackiego i wydawnictw strony drugiej”. Strona polska zgodziła się przyjąć corocznie po jednym obserwatorem z Belgii na Festiwal Muzyki Współczesnej *Warszawska Jesień* i na Konkurs Chopinowski. Oba państwa deklarowały przyjęcie i występy reprezentacyjnego zespołu artystycznego w latach 1965–1966. Popierały również inicjatywy wystawiania sztuk dramatycznych strony drugiej.

²⁰ Ibidem.

Zapowiadano organizowanie przeglądu filmów belgijskich w Polsce i polskich w Belgii, „albo galowe premiery bardziej interesujących filmów zakupionych na normalnej drodze handlowej”. Zapisano również poparcie w swoim kraju organizacji koncertów drugiej strony. Oprócz tego każdy z sygnatariuszy przyznawał stronie drugiej po osiem miesięcy stypendialnych na lata 1965–1966 i 1966–1967 dla młodych artystów „celem umożliwienia im odbycia stażów w dziedzinie studiów artystycznych”. Dalsze zapisy dotyczyły współpracy w dziedzinie architektury („wymiana osobistości”), radia, telewizji i prasy²¹.

Kolejnymi wydarzeniami politycznymi, które miały pewien wpływ na współpracę kulturalno-naukową Warszawy i Brukseli, był udział wojsk polskich w interwencji zbrojnej w Czechosłowacji oraz tzw. Marzec 1968 r. w Polsce.

Sygnalizując swoje niezadowolenie, Belgowie odłożyli termin spotkania Komisji Mieszanej do spraw Współpracy Kulturalnej i Naukowej, która miała we wrześniu 1968 r. opracować program kooperacji na lata 1969–1970. Zespół Wojska Polskiego nie otrzymał wiz na występy w Belgii, a burmistrzowi miasta Lommel i innym ważnym osobistościom zakazano wzięcia udziału w uroczystościach na tamtejszym polskim Cmentarzu Wojskowym. Władze polskie były krytykowane przez najbardziej opiniotwórcze belgijskie tytuły prasowe. Zdaniem Warszawy, mimo formalnego polecenia ministra spraw zagranicznych Pierre’a Harmela zawieszenia kontaktów i imprez kulturalnych z Polską po 21 sierpnia 1968 r., udało się je odnowić już po dwóch miesiącach²².

Odłożone obrady Komisji Mieszanej odbyły się w grudniu 1968 r. Podpisano wówczas program wymiany na lata 1969–1970, który był pierwszym takim dokumentem, jaki państwo zachodnie sygnowało z krajem Układu Warszawskiego po inwazji na Czechosłowację²³. Już w październiku 1969 r. podpisano dwuletnią umowę (automatycznie przedłużaną na dwa następne lata) o współpracy między radiofoniami i telewizjami obu państw²⁴. W maju 1969 r. belgijskie MSZ wyraziło zgodę (w ostatniej chwili) na udział Teatru Guliwer w Festiwalu w Spa oraz na wyjazd delegacji szkolnictwa artystycznego, odwołany w poprzednim roku. Znacznie wcześniej w Liège występował z sukcesami zespół opery poznańskiej²⁵.

²¹ AMSZ, z. 17, t. 52, w. 6, Program realizacji umowy o współpracy między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Królestwem Belgii na lata 1965–1966, Bruksela, 30.10.1964, k. 114–121. AMSZ, z. 17, t. 75, w. 9, Raport polityczny Ambasady PRL w Brukseli za rok 1965, Bruksela 10.02.1966, k. 53–58.

²² AMSZ, z. 17, t. 75, w. 9, Raport polityczny Ambasady PRL w Brukseli za okres lipiec 1968 – 1 listopada 1969, k. 22; AMSZ, z. 17, t. 48, w. 5, Stosunki polsko-belgijskie, Warszawa, 26.10.1968, k. 136.

²³ AMSZ, z. 17, t. 75, w. 9, Raport polityczny Ambasady PRL w Brukseli za okres lipiec 1968 – 1 XI 1969, k. 302.

²⁴ AMSZ, z. 45/77, w. 1, Informacja o wizycie Ministra Spraw Zagranicznych PRL, Tow. S. Olszowskiego w Belgii (13–14.11.1972) i Luksemburgu (15.11.1972), k. 33.

²⁵ AMSZ, z. 17, t. 55, w. 6, Stosunki kulturalno-naukowe, [maj 1969], k. nlb.

Nowa umowa o współpracy kulturalnej i naukowej, która zastąpiła umowę z 9 grudnia 1963 r., została podpisana 18 października 1974 r. i weszła w życie 24 sierpnia 1975 r. Poprzedziły ją negocjacje, które odbyły się w dniach 12–15 lutego 1974 r. w Warszawie. Zdaniem strony polskiej, parafowana 14 lutego umowa między PRL a Królestwem Belgii znacznie rozszerzała dotychczasowy zakres współpracy między obydwoma krajami²⁶.

Jej strony deklarowały, że będą rozwijać „współpracę w różnych dziedzinach kultury”, „w celu ciągłego podnoszenia wiedzy”. W szczególności współpraca miała dotyczyć inicjatyw „zmierzających do lepszego wzajemnego zapoznania się z osiągnięciami kulturalnymi”. Deklarowano ułatwianie kontaktów między twórcami kultury, jak również między instytucjami sportowymi, organizacjami młodzieżowymi oraz przedstawicielami „instytucji wiedzy powszechnej i bibliotek publicznych”. Strony zobowiązały się również popierać i ułatwiać współpracę między przedstawicielami prasy i organizacjami dziennikarzy, między wyższymi szkołami artystycznymi i wychowania fizycznego, bibliotekami, muzeami, teatrami i innymi placówkami kulturalnymi, odpowiednimi instytucjami badawczymi oraz radiem i telewizją. Deklarowano ułatwienie „wymiany studentów i stażystów między wyższymi szkołami artystycznymi i wychowania fizycznego, między odpowiednimi instytucjami badawczymi, jak również między instytucjami radia i telewizji” poprzez „wzajemne przyznawanie stypendiów”. W umowie zapisano również popieranie udziału swoich przedstawicieli w „konferencjach, seminariach, kolokwjach, wystawach, konkursach i spotkaniach specjalistów z dziedziny kultury, jak również w zawodach sportowych i imprezach młodzieżowych” organizowanych przez drugą stronę²⁷.

Wyodrębnioną dziedziną współpracy (art. II) stanowiło nauczanie. W układzie zapisano dążenie do ożywienia współpracy i wymiany profesorów i członków personelu instytucji szkolnictwa wyższego, muzeów i bibliotek, jak również ułatwienie prowadzenia badań. Sygnatariusze mieli dążyć m.in. do przyznawania stypendiów oraz do wymiany studentów i stażystów między „zakładami szkolnictwa wyższego”. Kontynuowana miała być wspólna weryfikacja i uzupełnianie treści podręczników szkolnych, szczególnie historii i geografii²⁸.

Art. III układu dotyczył współpracy naukowej. Ułatwienie i rozwijanie współpracy dotyczyło takich jej form jak: „1. koordynowanie uprzednio uzgodnionych programów badawczych; 2. nawiązywanie kontaktów między zakładami naukowymi, szkołami wyższymi, instytutami i ośrodkami badawczymi oraz od-

²⁶ Archiwum Akt Nowych [AAN], Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej [KC PZPR], LVIII/401, Notatka informacyjna Departamentu Informacji i Współpracy Kulturalnej MSZ, W. Chabasiński, Warszawa, 19.02.1974, k. nlb.

²⁷ Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Królestwem Belgii o współpracy kulturalnej i naukowej, podpisana w Warszawie dnia 18 października 1974 r., Dz.U. 1975, nr 30, poz. 158.

²⁸ Ibidem.

powiednimi organizacjami obu krajów w dziedzinach wspólnie uzgodnionych; 3. wymiana personelu zakładów naukowych, jak również innych specjalistów; 4. wymiana pracowników naukowo-badawczych, poprzez przyznawanie im stypendiów; 5. wymiana materiałów badawczych, publikacji naukowych i specjalistycznych, dotyczących programów badań i studiów, jak również innych informacji, 6. organizowanie konferencji, kolokwium i wspólnych seminariów²⁹.

W celu realizacji umowy ustanowiona została (tak jak w przypadku umowy z 1963 r.) Stała Komisja Mieszana. Miała się zbierać przynajmniej raz na dwa lata, celem ustalenia programów wymiany, jak również warunków finansowych ich realizacji³⁰.

Realizację umowy zapewniały dwuletnie programy współpracy. Według polskiej oceny wykonanie pierwszego i drugiego programu przebiegało bez większych opóźnień. Jako problem ważny w 1978 r. uznawano weryfikację podręczników, pełne wykorzystanie staży i stypendiów, egzekwowanie zobowiązań dotyczących „szerzenia kultury polskiej” w Belgii³¹.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Królestwem Belgii o współpracy kulturalnej i naukowej, podpisana w Warszawie dnia 18 października 1974 r., Dz.U. 1975, nr 30, poz. 158.

³¹ AMSZ, z. 1/84, w. 1, Ambasador PRL w Brukseli Kociołek do dyrektora Departamentu IV MSZ, Sprawozdanie za okres pobytu na placówce 2 VII 1971 – 31 VIII 1978, k. 12. O tym, jak przebiegały rozmowy w sprawie podręczników, świadczy notatka ze spotkania polsko-belgijskiej Komisji ds. Podręczników Szkolnych do Nauczania Historii, odbytego w dniach 23–24.10.1973 w Poznaniu. Jej autorem był dr Andrzej Szcześniak z Instytutu Programów Szkolnych Ministerstwa Oświaty i Wychowania. Poprzedzone było konsultacjami w Ministerstwie Oświaty Belgii, które odbyły się w Brukseli w grudniu 1970 r. W spotkaniu poznańskim uczestniczyli (oprócz Szcześniaka) m.in. prof. Janusz Pajewski i prof. Jerzy Topolski z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (UAM). Podstawą dyskusji były recenzje 30 podręczników do nauczania historii powszechnej w belgijskim szkolnictwie II stopnia (średnim), nadesłanych przez stronę belgijską. Zapoznana się ona z uwagami merytorycznymi, zawartymi w recenzjach opracowanych przez pracowników UAM. Podręczniki pochodziły z lat 1953–1969. Okazało się, że były one wciąż używane. Zaopiniowano tylko podręczniki francuskojęzyczne z powodu bariery językowej recenzentów (język flamandzki ze strony polskiej, polski ze strony belgijskiej). Uznano, że miejsce Polski w tych podręcznikach przedstawia się zadowalająco, ale skrytykowano zupełny brak wzmianek o wybitnych postaciach polskiej historii z wyjątkiem Kopernika. Postulowano również wprowadzenie polskiego nazewnictwa obok tradycyjnie przyjętej w języku francuskim nomenklatury (była ona używana w szkolnictwie belgijskim). W sprawozdaniu zapisano, że „nie wszystkie sformułowania dotyczące najnowszej historii Polski występujące w belgijskich materiałach dydaktycznych są obiektywne i odpowiadają aktualnym tendencjom odprężeniowym w Europie”. Strona belgijska zgodziła się z propozycjami strony polskiej, „wyjaśniając zarazem, że wspomniane nieobiektywne naświetlenie niektórych aspektów historii Polski, zwłaszcza najnowszej, wynika z faktu, iż zdarza się, że autor podręcznika reprezentuje poglądy konserwatywne. Tyczy to zwłaszcza starszej generacji. Zdając sobie z tego sprawę, w ramach proponowanej reformy programu szkolnego, zamierza się powierzyć opracowanie nowych podręczników autorom młodszego pokolenia”. Strona belgijska wniosła generalną propozycję sporządzenia przez stronę polską listy elementów stanowiących trwały wkład Polski w europejskie osiągnięcia kulturalne, cywilizacyjne, gospodarcze i polityczne. W ramach

Wydaje się, że ramy kooperacji kulturalnej i naukowej Polski i Belgii w latach siedemdziesiątych były dużo szersze niż wcześniej, o czym świadczą informacje dotyczące wyników obrad Komisji Mieszanej z tych lat, kiedy zajmowano się sprawami realizacji ogólnych zapisów układów z 1963 i 1974 r. Oto np. program na lata 1973–1974 ustalono w trakcie obrad Komisji, w ramach której negocjacje były prowadzone w atmosferze „bardzo przyjaznego dążenia do maksymalnego rozszerzenia zakresu współpracy w tych wszystkich wypadkach, w których jest to możliwe w ramach ustalonych limitów budżetowych”. I w tym wypadku miało się ujawnić „dążenie przedstawicieli grupy flamandzkiej delegacji belgijskiej do równorzędnego traktowania ich z językowo-narodowościową grupą francuską oraz dążenie strony belgijskiej do zwiększenia naszego [polskiego – DJ] uczestnictwa w artystycznych kursach wakacyjnych, kursach specjalistycznych i festiwalach organizowanych w Belgii”³². Partnerzy belgijscy planowali zorganizowanie wielu imprez związanych z obchodami kopernikańskimi. Z ich inicjatywy zawarto „postanowienia rozszerzające” udział przedstawicieli Polski w festiwalach we Flandrii i Walonii, przewidywano tłumaczenia literatury flamandzkiej i polskiej. Strona polska oceniała wówczas perspektywę rozwoju współpracy z Belgią jako dobre³³. Jej zdaniem dużo więcej sympatii i zainteresowania w wymianie kulturalnej z Polską wykazywały „środowiska flamandzkojęzyczne” w ministerstwach i władzach terenowych, które były skłonne łatwiej i chętniej organizować imprezy na swoim terenie³⁴.

Wykorzystując ogólne postanowienia umowy, zawarto szczegółowe porozumienia o współpracy bezpośredniej między placówkami naukowymi i uczelniami PRL i Belgii (uniwersytety w Liège, Gandawie, Louvain i Brukseli z uczelniami z Warszawy, Krakowa, Wrocławia i Lublina), między Ministerstwami

---

tego zestawienia proponowano zwrócić szczególną uwagę na wzajemne kontakty polsko-belgijskie na przestrzeni dziejów. Tak przygotowane materiały strona belgijska zobowiązała się opublikować. Taka publikacja została by przekazana wydawnictwom przygotowującym podręczniki do historii dla szkolnictwa II stopnia jako pomoc w weryfikowaniu treści. Dla nauczycieli miała być podstawą do rozszerzenia wiedzy o miejscu i roli Polski w dziejach powszechnych. Strona belgijska zaproponowała stronie polskiej sporządzenie listy problemów, których sposób potraktowania w belgijskich podręcznikach spotkał się z krytyką historyków polskich (*liste des préjugés*). Strona polska zobowiązała się do przekazania Belgom analogicznego zestawu materiałów do końca roku. Niestety, nie udało się odnaleźć innych materiałów źródłowych o rozmowach w sprawach podręczników. Zob.: AAN, Ministerstwo Oświaty i Wychowania, 359, A. Szcześniak, Sprawozdanie ze spotkania polsko-belgijskiej Komisji ds. podręczników szkolnych do nauczania historii, odbytego w dniach 23 i 24 października 1973 roku w Poznaniu, k. 65–70.

³² AMSZ, z. 45/77, w. 1, Tezy do rozmów Ministra Spraw Zagranicznych PRL w Brukseli, [1972], k. 31.

³³ AMSZ, z. 45/77, w. 1, Tezy do rozmów Ministra Spraw Zagranicznych PRL w Brukseli, [1972], k. 32.

³⁴ AMSZ, z. 17, t. 75, w. 9, Raport polityczny Ambasady PRL w Brukseli za okres lipiec 1968 – 1 XI 1969, Bruksela, 11.11.1969, k. 30.

Zdrowia i rozgłościami radiowo-telewizyjnymi. 14 października 1977 r. podpisano również umowę o współpracy w dziedzinie turystyki (weszła w życie 14 maja 1978 r.)³⁵.

Efekty współpracy naukowej i kulturalnej

Układy międzypaństwowe tworzyły jedynie ramy dla kulturalnej i naukowej współpracy polsko-belgijskiej. Jak faktycznie ona się kształtowała, jakie formy przybierała? Zachowane materiały archiwalne pozwalają na udzielenie przynajmniej częściowej odpowiedzi na to pytanie.

Pierwsze kontakty o charakterze naukowo-kulturalnym zostały nawiązane w latach czterdziestych. W 1946 r. roku poselstwo RP zorganizowało dwie wystawy fotografii pt. *La Pologne Renaissance* (w Brukseli i Liège). Ponadto uruchomiono wydawnictwo tygodniowe Poselstwa w języku francuskim pt. „Bulletin Polonais” oraz zreorganizowano tygodnik „Nowa Polska”, który ukazywał się odtąd pod nazwą „Polska Dzisiejsza”³⁶.

W 1947 r. w Brukseli z cyklem wykładów gościł prof. Marian Morelowski, członek Królewskiej Akademii Archeologii Belgii (Académie Royale d’Archeologie de Belgique)³⁷. Był to jeden z niewielu ówczesnych przejawów współpracy na polu naukowym.

Według polskich czynników dyplomatycznych ważne wydarzenia na polu kultury miały miejsce w 1948 r. We wrocławskim Kongresie Intelktualistów w Obronie Pokoju uczestniczył prezes belgijskiego PEN Clubu i „przedstawicielka jednej ze starych rodzin chadeckich”. Konferencja w Poselstwie RP w Brukseli na temat tego Kongresu i ruchu obrońców pokoju zgromadziła około 200 osóbistości belgijskich i „wielkie zebranie publiczności”. Dużą frekwencją cieszyły się wystawy grafiki polskiej w Brukseli, Gandawie i Liège³⁸, które, jak stwierdzano, „pokazały tutejszej publiczności polską sztukę w takich rozmiarach po raz pierwszy w historii naszych stosunków kulturalnych”. Wskazywano również na inne

³⁵ AMSZ, 1/84, w. 1, Ambasada PRL w Brukseli do Dyrektora Departamentu IV MSZ J. Fekecza, Bruksela, 31.08.1978, k. 12; *Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator*, t. 1: *Europa 1918–2006*, red. K. Szczepanik, A. Herman-Lukasik, B. Janicka, Warszawa 2007, s. 46.

³⁶ AMSZ, z. 6, t. 818, w. 62, Raport Poselstwa RP w Brukseli do om. Ministra Z. Modzelewskiego, Bruksela, 27.11.1946, k. 3.

³⁷ AMAEB, Pologne, 10.966 bis, M. H. Eeman à M. P.-H. Spaak, Varsovie, 19.06.1947, k. nlb.

³⁸ Wystawa grafiki polskiej w Belgii została otwarta (we wrześniu 1948 r.) przed wystawą grafiki belgijskiej w Polsce. Tę ostatnią można było obejrzeć w Warszawie (w listopadzie 1948 r.), w Poznaniu (w grudniu 1948 r.) i w Katowicach (w styczniu 1949 r.). Zob. AAN, Ministerstwo Kultury i Sztuki, Biuro Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, 60, dr A. Jackiewicz do Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Warszawa, październik 1948, k. nlb.; ibidem, Sprawozdanie z wystawy „Belgijska Grafika Współczesna” w Muzeum Wielkopolskim w czasie od 6.12.48 do 2.1.1949, k. nlb. *L’art graphique polonais*, „Nation Belge” 26.11.1948; *L’exposition d’art graphique polonais*, „Le Drapeau Rouge” 29.09.1948.

wydarzenia jak wmurowanie tablicy pamiątkowej na frontonie domu, w którym mieszkał Joachim Lelewel, wizytę rektora Uniwersytetu Łódzkiego Tadeusza Kotarbińskiego, pokaz filmów krótkometrażowych czy też koncert fortepianowy Henryka Sztompki. W konkluzji cytowanego raportu Poselstwa RP stwierdzano, że ma ono tam lepszą opinię niż jakakolwiek inna placówka „państw demokracji ludowej”. Belgowie mieli być ciekawi polskiej kultury. Dowodzić tego miało m.in. przyjęcie filmu *Ostatni etap* w reżyserii Wandy Jakubowskiej jako „wielkiego wydarzenia artystycznego”³⁹.

W okresie apogeum stalinizmu ta owocna współpraca osłabła. Konfrontacja polityczna sprzyjała traktowaniu (zwłaszcza przez stronę polską) kultury i nauki jako narzędzi w walce ideologiczno-politycznej.

Charakterystyczny jest sposób traktowania otwartej w styczniu 1951 r. w Brukseli wystawy *Varsovie renaît dans la Paix*. Jak zapisano w raporcie Poselstwa RP w Brukseli z marca tego roku, w „tutejszej atmosferze strachu przed wojną pokazanie z jednej strony wstrząsających fotografii zniszczeń wojennych Warszawy, z drugiej naszego zaabsorbowania pokojową pracą odbudowy wywarło na zwiedzających silne wrażenie”. W raporcie ubolewano jednak, że wystawa „przyciągnęła z natury rzeczy głównie publiczność burżuazyjną, urzędników, architektów i artystów oraz młodzież szkolną”, a mało robotników – poza działaczami związkowymi i aktywnym partii komunistycznej⁴⁰. Przy okazji otwarcia tej wystawy w Antwerpii (3 marca 1951 r.) strona polska sugerowała Komunistycznej Partii Belgii (KPB) zorganizowanie grupowych wycieczek robotników dla obejrzenia tej ekspozycji; „niestety niczego zmontować nie umiano”. „Robotnicy, których widziało się sporadycznie na Sali w czasie trwania wystawy, przychodzili luzem”⁴¹.

Poselstwo polskie raportowało do centrali w sprawie polskiego udziału w Międzynarodowej Wystawie Prasy w Gandawie w 1951 r.: „Stoisko polskie, efektownie urządzone i największe z wystawianych, obrazowało między innymi zasięg prasy katolickiej w Polsce, co w klerykałnej Gandawie ma pierwszorzędne znaczenie”⁴².

W tym samym roku dużym sukcesem polskim było zdobycie przez Grażynę Bacewiczównę pierwszej nagrody na konkursie kompozytorskim kwartetów smyczkowych w Liège⁴³. W czerwcu 1951 r. koncertowała w Brukseli i Antwerpii Halina Czerny-Stefańska⁴⁴.

³⁹ AMSZ, z. 8, t. 7, w. 1, Poselstwo RP w Brukseli, Raport nr 242 do MSZ, Bruksela, 12.02.1949; AMSZ, z. 8, t.14, w. 1, Raport prasowy, Bruksela, 1.02.1949, k. 32–33.

⁴⁰ AMSZ, z. 8, t. 264, w. 20, Poselstwo RP w Brukseli, Raport nr 49, 2.03.1951, k. 45.

⁴¹ AMSZ, z. 8, t. 264, w. 20, Poselstwo RP w Brukseli, Raport nr 50, 10.04.1951, k. 63.

⁴² AMSZ, z. 8, t. 264, w. 20, Poselstwo RP w Brukseli, Raport nr 55, 6.10.1951, k. 146.

⁴³ Tamże, Raport nr 55, 6.10.1951, k. 145.

⁴⁴ AMSZ, z. 8, t. 264, w. 20, Poselstwo RP w Brukseli, Raport nr 52, 22.06.1951, k. 94–95.

Wydaje się, że w tym „okresie posuchy” w kontaktach kulturalnych i naukowych to właśnie polska muzyka (obok filmu) radziła sobie najlepiej. I tak np. 16 grudnia 1953 r. odbył się w publicznym radio belgijskim koncert z udziałem Barbary Hesse-Bukowskiej, wykonany publicznie i nagrany w listopadzie tego roku. Sukcesem polskim zakończył się w 1953 r. konkurs kompozytorski im. Królowej Elżbiety – pierwszą nagrodę przyznano Michałowi Spisakowi. Z dużym powodzeniem wyświetlano wówczas w kinach belgijskich polski film fabularny „Miasto nieujarzmione” (w reżyserii Jerzego Zarzyckiego)⁴⁵.

Zachowane archiwalia zdają się świadczyć o tym, że „odwilż” w stosunkach międzynarodowych, jaka rozpoczęła się po śmierci Stalina, i przemiany destalinizacyjne w Polsce miały pewien wpływ na polsko-belgijskie stosunki naukowe i kulturalne, ale był on nieco odłożony w czasie.

Ważne wydarzenia miały miejsce w latach 1957–1959. Wtedy „ożyła” wzmiankowana wcześniej sprawa podpisania umowy kulturalnej.

Istotną rolę w tworzeniu tkanki kontaktów polsko-belgijskich odegrała, tak jak wcześniej, muzyka. W maju 1958 r. odbyło się tournée Filharmonii Narodowej w Belgii, a we wrześniu – recital Adama Harasiewicza w radio belgijskim. W 1959 r. wśród solistów polskich, którzy występowali w tym kraju, znaleźli się m.in.: Regina Smendzianka, Halina Czerny-Stefańska i Adam Harasiewicz, dyrygował Karol Stryja. Wtedy też w Spa i Ostendzie występowała Wielka Orkiestra Symfoniczna Polskiego Radia⁴⁶.

Sukcesy na gruncie belgijskim zaczęła odnosić także polska kinematografia. Polacy w 1958 r. zdobyli nagrody w konkursach filmu eksperymentalnego i krajoznawczego. W Brukseli, Antwerpii i Gandawie odbyły się Tygodnie Filmu Polskiego (na zasadach handlowych), którym patronowała organizacja prasowa Cercle de Cinéma⁴⁷.

W marcu–kwietniu 1959 r. w salach brukselskiego Palais des Beaux-Arts eksponowano wielką wystawę malarstwa polskiego. Podjęto również pewne przedsięwzięcia w związku z Rokiem Słowackiego⁴⁸.

Podsumowując, w końcu lat pięćdziesiątych belgijskie MSZ oceniało dotychczasowe dwustronne kontakty kulturalne jako dobre. Wskazywało na udział (mimo rezygnacji z własnego pawilonu) strony polskiej w manifestacjach kulturalnych związanych z Wystawą Światową w Brukseli w 1958 r. (występy Zespołu Pieśni i Tańca „Mazowsze” i Filharmonii Narodowej). Ponadto podkreślano, że

⁴⁵ AMSZ, z. 8, t. 535, w. 41, Poselstwo RP w Brukseli, Raport polityczny z 18.01.1954, s. 6–7.

⁴⁶ AMSZ, z. 8, t. 993, w. 72, Raport polityczny za I półrocze 1959, k. 88–89; AMSZ, z. 8, t. 993, w. 72, Sprawozdanie polityczne Ambasady PRL w Brukseli za rok 1958, Bruksela, 27.01.1959.

⁴⁷ AMSZ, z. 8, t. 993, w. 72, Sprawozdanie polityczne Ambasady PRL w Brukseli za rok 1958, Bruksela, 27.01.1959.

⁴⁸ AMSZ, z. 8, t. 993, w. 72, Raport polityczny Ambasady PRL w Brukseli za I półrocze 1959, k. 89–90.

„w ostatnich latach” odwiedzili Polskę „z sukcesem” tacy artyści belgijscy jak: wiolonczelista, dyrygent i kompozytor Fernand Quinet, skrzypek Arthur Grimiaux oraz pianiści Naüm Sluszny i Stefan Askenazy. Z drugiej strony, w Belgii występowali wybitni polscy artyści tacy jak pianiści – wspomniany Adam Harasiewicz i Andrzej Czajkowski. Sukcesy w konkursach kompozytorskich w Belgii odnosił również w tym okresie wzmiankowany już wcześniej Michał Spisak⁴⁹.

Nastąpiło wówczas również ożywienie współpracy naukowej. Raport polityczny Ambasady PRL za 1958 r. informuje, że udało się uzyskać zgodę władz belgijskich na ustalenie zasad stałej, bezdewizowej współpracy i wymiany między placówkami socjologicznymi Polskiej Akademii Nauk (PAN) i Instytutem Socjologii Solvay oraz między UAM w Poznaniu i Uniwersytetem w Liège⁵⁰.

W 1959 r. rozpoczęła się praktyczna realizacja owej współpracy naukowej między Uniwersytetem w Liège a UAM i innymi uczelniami wyższymi Poznania (wymiana osobowa i wyasygnowanie sum budżetowych na ten cel). W tymże roku odbyło się planowane od dawna czterodniowe seminarium polskie pod auspicjami Instytutu Socjologii Solvay przy Uniwersytecie Brukselskim. Raport ambasady sygnalizował również zamieszczenie w belgijskich czasopismach naukowych artykułów polskich naukowców, m.in. prof. Kazimierza Ajdukiewicza i Witolda Czachórskiego⁵¹.

Jak już wcześniej wzmiankowano, pewne perturbacje w kontaktach kulturalnych i naukowych nastąpiły w związku z kwestią kongijską.

O ile belgijskie koła naukowe (uniwersytety i Akademia Nauk) – stojące na gruncie swobód akademickich i zasadniczo wrogie wobec wszelkiego wtrącania się władz państwowych do ich spraw – nie przejęły się zbytnio wskazanymi wcześniej restrykcjami belgijskiego MSZ co do kontaktów z Polską i innymi krajami bloku wschodniego, to jednak i w tych kręgach dały się zaobserwować pewne zahamowania w zakresie współpracy naukowej z PRL. Polskie czynniki dyplomatyczne informowały, że Uniwersytet w Liège postanowił odłożyć na przyszłość ustaloną już uprzednio wymianę pomocniczych pracowników naukowych. Politechnika w Mons uchyliła się od rozmów w sprawie wymiany stażyстів. Obie te uczelnie podtrzymały jednak wymianę profesorów. Objawy nacisku belgijskiego MSZ wystąpiły również w postaci wycofania się Ministerstwa Oświecenia Publicznego z ustalonego ze stroną polską projektu poranków polskiej poezji (prelegentem miał być Artur Międzyrzecki), a Centrale d'Education Ouvrière (organ Fédération générale du travail de Belgique) z planowanych występów Zespołu Tańca Ludowego Harnam. Systematycznie odrzucane były przez

⁴⁹ AMAEB, Correspondance Politiques, Pologne, 18.717, Note [b.d.].

⁵⁰ AMSZ, z. 8, t. 993, w. 72, Sprawozdanie polityczne Ambasady PRL w Brukseli za rok 1958, Bruksela, 27.01.1959.

⁵¹ AMSZ, z. 8, t. 993, w. 72, Raport polityczny Ambasady PRL w Brukseli za I półrocze 1959, k. 89–90; AMSZ, 17, t. 47, w. 5, Notatka o współpracy naukowej polsko-belgijskiej, k. 85–86.

państwowe radio i TV polskie oferty muzyczne. Mimo tych trudnień, odnotowano również „rzeczy pozytywne”⁵².

W zakresie nauki w 1960 r. rozpoczęły współpracę Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie i Politechnika w Mons, a w 1961 r. – Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet w Brukseli oraz Wyższa Szkoła Ekonomiczna (WSE) w Sopocie i Institut Supérieur de Commerce w Antwerpii⁵³.

Wymiany profesorskie między środowiskami naukowymi Poznania i Liège przebiegały normalnie. Polscy stypendyści byli przyjmowani „dobrze lub co najmniej poprawnie”⁵⁴.

Na początku lat sześćdziesiątych nadal szczególnie ważnym aspektem współpracy naukowej były wizyty polskich akademików w Belgii. Np. w 1962 r. przebywali tam (na zaproszenie instytucji belgijskich lub instytucji międzynarodowych, które miały siedzibę w Belgii) m.in. prof. Juliusz Bardach, Adam Schaff, Stefan Rozmaryn, Witold Czachórski, Kazimierz Kumaniecki, Stefan Żółkiewski i Bernard Mark. Ważnym „faktem naukowym” w dwustronnych stosunkach było zorganizowanie wówczas konferencji naukowej poświęconej Joachimowi Lelewelowi⁵⁵.

W zakresie wymiany artystycznej odnotowano imprezy chopinowskie, w tym – obok koncertów – udział Belgów w konkursie chopinowskim (jedna uczestniczka, jeden juror, jeden obserwator), a także audycje poświęcone temu wydarzeniu w radio belgijskim. W Belgii występowała również śpiewaczka operowa Bogna Sokorska. W 1960 r. w Belgii gościły polskie teatry: Teatr Wybrzeża z *Pierwszym dniem wolności* Leona Kruczkowskiego i teatryki studenckie: Bim-bom i Co-to. W zakresie literatury pięknej ukazał się tom „Sienkiewicz” flamandzkiej Biblioteki Laureatów Nobla. Jako sukces strona polska traktowała wystawę plakatu filmowego (ekspozycja w Brukseli, Liège i Charleroi). Dobre recenzje uzyskali również polscy fotograficy, eksponujący swoje dzieła na międzynarodowej wystawie klubu Germinal. Sukces odniosły również polskie dzieci na wystawie rysunków dziennika „Le Soir”. Dużą renomą cieszył się w Belgii polski film fabularny (w tym takie tytuły jak: *Popiół i diament*, *Zamach*, *Eroica*, *Ewa chce spać*) i animowany. W X Międzynarodowym Tygodniu Filmu Krajoznawczego i Folklorystycznego Andrzej Munk zdobył za *Spacerek Staromiejski* nagrodę dla najlepszego filmu krajoznawczego o ciągłej akcji⁵⁶.

⁵² AMSZ, z. 17 t. 75, w. 9, Stosunki kulturalne polsko-belgijskie [1961], k. 35–37.

⁵³ AMSZ, z. 17, t. 47, w. 5, Notatka o współpracy naukowej polsko-belgijskiej, listopad 1963, k. 85.

⁵⁴ AMSZ, z. 17, t. 75, w. 9, Ambasada PRL w Brukseli, Roczne sprawozdanie placówki do 1 marca 1961, k. 35.

⁵⁵ AMSZ, z. 17, t. 75, w. 9, Ambasador PRL J. do MSZ, Raport polityczny za pierwsze półrocze 1962, Bruksela, 9.08.1962, k. 35.

⁵⁶ AMSZ, z. 17, t. 75, w. 9, Ambasada PRL w Brukseli, Roczne sprawozdanie placówki do 1 marca 1961, k. 35–37.

W 1961 r. jako najważniejsze przedsięwzięcia kulturalne traktowano ekspozycję w Liège dzieł grafików toruńskich, wystawę *Architektura i budownictwo w PRL*, udział artystów w uroczystości zorganizowanej w rocznicę powstania w Getcie Warszawskim, a także w konkursie śpiewu w Liège, i uczestnictwo dwóch osób ze Związku Literatów Polskich (ZLP) w Międzynarodowym Biennale Poezji w Knokke-Le-Zoute⁵⁷.

Wśród wydarzeń kulturalnych ważnych dla współpracy obu państw w 1962 r. należy wymienić koncerty fortepianowe Lidii Kozubek i Artura Żmudzińskiego, udział Zofii Lupertowicz w konkursie śpiewaczym im. Mozarta, liczne występy w całej Belgii zespołu Harnama oraz Teatru Pantomimy z Wrocławia⁵⁸. W Belgii, przy okazji tournée po Anglii i Francji, wystąpiła również Wielka Orkiestra Symfoniczna Polskiego Radia.

Przy wydatnej pomocy finansowej belgijskiego Ministerstwa Oświecenia Publicznego zorganizowano w 1963 r. dwie duże wystawy polskie: sztuki ludowej (w Brugii i Antwerpii) oraz grafiki. W Brukseli odbył się na początku 1963 r. przegląd 50 filmów polskich zorganizowany w ramach prac Międzynarodowego Stowarzyszenia Archiwów Filmowych (referat otwierający wygłosił prof. Jerzy Toeplitz)⁵⁹.

Katalog belgijskich imprez kulturalnych w Polsce był wówczas znacznie mniej bogaty. W 1962 r. w Warszawie i Sopocie eksponowano gobeliny Edmonda Dubrunfauta. Ponadto bawili w Polsce: Louis Poulet (na zaproszenie organizatorów Międzynarodowego Konkursu Lutniczego im. H. Wieniawskiego), Generalny Dyrektor Muzeów Królewskich w Belgii oraz Dyrektor Muzeum w Antwerpii (obydwaj na zaproszenie Muzeum Narodowego na uroczystość z okazji jego stulecia)⁶⁰.

W połowie 1962 r. do belgijskich kin komercyjnych trafił *Nóż w wodzie* Romana Polańskiego. Do popularyzacji polskiego kina przyczyniała się telewizja, która realizowała program prezentacji ambitnych i artystycznych filmów fabularnych. Wśród nich tytuły polskie zajmowały czołową pozycję⁶¹. Na przełomie maja i czerwca 1963 r. w Brukseli występował Zespół Pieśni i Tańca „Mazowsze”⁶².

Sieć stosunków kulturalnych i naukowych w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych pozostawała – zdaniem polskiej strony – na poziomie z końca lat pięćdziesiątych. Rozwijały się one, jak czytamy w dokumencie na ten temat z 1963 r.

⁵⁷ AMSZ, z. 17, t. 47, w. 5, Notatka dotycząca..., k. 88.

⁵⁸ AMSZ, z. 17, t. 75, w. 8, Raport polityczny Ambasady PRL w Brukseli za I półrocze 1962, k. 78–80.

⁵⁹ AMSZ, z. 17, t. 47, w. 5, Notatka dotycząca kontaktów polsko-belgijskich w dziedzinie kultury, Warszawa, 23.11.1963, k. 87–90.

⁶⁰ AMSZ, z. 17, t. 47, w. 5, Notatka dotycząca..., k. 88.

⁶¹ AMSZ, z. 17, t. 75, w. 9, Raport polityczny Ambasady PRL w Brukseli za rok 1963, Bruksela, 19.03.1964, k. 30.

⁶² *Les fameux Mazowsze mercredi a Bruxelles*, „Le Drapeau Rouge” 25.05.1963, nr 21, s. 12.

(który był przedmiotem zainteresowania KC PZPR), „w zasadzie pomyślnie”, choć w sposób nieskoordynowany. Podstawą współpracy miały być kontakty przedstawicieli odpowiednich placówek polskich i belgijskich, doraźne porozumienia, przy czym to strona belgijska była bardziej zainteresowana imprezami polskimi. W konkluzji cytowanego dokumentu stwierdzono, że „warunki miejscowe” pozwalają na rozszerzenie wymiany kulturalnej z Belgią, gdyż istniało tam szerokie zainteresowanie problematyką polską.

W dziedzinie wymiany naukowej sugerowano, aby położyć większy nacisk na „dyscypliny wiedzy ścisłej”, technikę, zwłaszcza w tych gałęziach, które stały w Belgii na wysokim poziomie (chemia organiczna i fizyczna, mechanika teoretyczna, biochemia, mikrobiologia, farmakologia, neuropatologia i fizjologia)⁶³.

Wedle informacji Ambasady PRL w Brukseli, w 1965 r. kilku profesorów polskich (w tym m.in. Aleksander Gieysztor, Władysław Fiszdón, Leonard Sosnowski, Zbigniew Wasiutyński, Alfons Klafkowski) przebywało w Belgii. Ponadto siedmiu młodych naukowców kontynuowało staże w pracowniach i laboratoriach profesorów belgijskich w Brukseli, Liège i in. Staże takie były z reguły przedłużane nawet do okresów kilkuletnich. Niezależnie od wymiany w ramach międzyrządowego programu współpracy, wyższe uczelnie belgijskie praktykowały angażowanie polskich profesorów i wykładowców na zasadach normalnego wynagrodzenia (prof. Bohdan Marconi i prof. Antoni Bohdziewicz).

W tymże roku doszło do wizyty, w ramach wymiany delegacji pedagogicznych, dyrektorów generalnych belgijskiego Ministerstwa Oświaty.

Z kontaktów literackich zwracano uwagę na udział w festiwalu poezji w Knokke Artura Międzyrzeckiego i Zbigniewa Bienkowskiego.

Pośród kontaktów muzycznych wskazywano przede wszystkim na koncerty w Belgii zespołu kameralnego „Con moto ma cantabile” i Tria Krakowskiego. Ponadto dwie osoby z Polski przebywały w Chapelle Reine Elisabeth na kursie doskonalącym, trzy – na seminarium muzyki dawnej w Brugii, jedna – na festiwalu piosenkarskim w Ostendzie, kolejne trzy uczestniczyły w kilkunastodniowym „Pucharze Europy Chórów Mieszanych”.

W dziedzinie teatru odnotowano jedynie wizytę kilku belgijskich przedstawicieli w związku z otwarciem Teatru Wielkiego w Warszawie oraz przygotowaniem do występów baletu Maurice’a Bójarta w Polsce.

W ramach kontaktów na polu kinematografii przedstawiciele Polski uczestniczyli w festiwalu filmów oświatowych i naukowych oraz w seminarium na temat filmu polskiego w Arlon. W Belgii przebywali polscy reżyserzy (Andrzej Wajda, Stanisław Różewicz, Antoni Bohdziewicz).

Z wystaw wówczas zorganizowanych najważniejsza była ekspozycja w Antwerpii starodruków polskich, przygotowana przez Bibliotekę Narodową. Strona

⁶³ AAN, KC PZPR, XI/498, Stosunki polsko-belgijskie. Stosunki kulturalne i naukowe w roku 1963, k. nlb.

polska dostarczyła również z kraju dwa obrazy do wielkiej wystawy belgijskiej *Rubens i jego wiek*⁶⁴.

Z wydarzeń ważnych dla rozwoju życia kulturalnego w 1966 r. należy wskazać na podpisanie (we wrześniu) porozumienia między telewizją La Radiodiffusion-télévision belge /Belgische Radio en Televisie (RTB-BRT) i TVP o wymianie programów telewizyjnych. W tymże roku w Polsce wystąpił Balet XX w. Maurice'a Bějarta. Otwarto również wystawy: książki belgijskiej w Warszawie oraz Rogera de la Pasture'a w Muzeum Narodowym w Krakowie i Wrocławiu⁶⁵.

Podsumowując stan stosunków kulturalnych i naukowych w 1966 r., Warszawa wskazywała, że poza oficjalną umową dwustronną na podkreślenie zasługiwała współpraca bezpośrednia między uczelniami (o czym już wzmiankowałem): UAM i Uniwersytetem w Liège, Akademią Górniczo-Hutniczą w Krakowie i Institut Polytechnique w Mons, Uniwersytetem Jagiellońskim i Uniwersytetem w Gandawie, UW i Uniwersytetem w Brukseli, WSE w Sopocie i jej odpowiednikiem w Antwerpii, Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego (SGGW) w Warszawie i Wyższym Instytutem Agronomicznym w Gembloux i analogicznym instytutem w Gandawie.

Wystawy artystyczne i bibliofilskie organizowane były wówczas dwa razy w roku. Uzupełniały one wymianę kulturalną, rozszerzoną wówczas o współpracę radiofonii i telewizji oraz o coraz żywsze kontakty prasowe⁶⁶.

Według opinii strony polskiej, sformułowanej w 1967 r., w tej współpracy „aktywa Polski” były większe: „Jest to rezultat inicjującej roli z naszej strony oraz prężności i atrakcyjności polskiej kultury. Partner belgijski – z racji złożoności własnej kultury (pogłębiająca się autonomia kulturalna Walonów i Flamandów doprowadziła [...] do językowego podziału resortów kultury i nauki) nie ma tendencji ekspansywnych w tym zakresie i zabiega raczej o import dóbr kulturalnych. W Belgii zauważa się duże zainteresowanie dla kultury polskiej [...]. Przedmiotem tego zainteresowania jest film, muzyka, współczesna plastyka, teatr. Nieznana jest natomiast w Belgii literatura polska”⁶⁷.

Zachowany w aktach polskiego MSZ wykaz ważniejszych polskich imprez kulturalnych w Belgii w latach 1963–1968 i „niektórych belgijskich w Polsce”, stanowiący załącznik do opracowania autorstwa ambasadora PRL w Brukseli Jana Wasilewskiego, zawiera blisko 40 pozycji. Lista obejmuje przedsięwzięcia o różnym ciężarze gatunkowym, przeznaczone dla różnej publiczności. Oprócz imprez już wzmiankowanych, w Belgii w tym okresie można było obejrzeć wystawy: polskiej tkaniny artystycznej (w pięciu miastach), odbudowy zabytków

⁶⁴ AMSZ, z. 17, w. 9, t. 75, Raport polityczny Ambasady PRL w Brukseli za rok 1965, Bruksela, 10.02.1966, k. 54–56.

⁶⁵ AMAEB, Pologne, 14.953, M. Sejfert à M. P. Harmel, Varsovie, 30.03.1967, k. nlb.

⁶⁶ AMSZ, z. 17, t. 53, w. 6, Stosunki dwustronne polsko-belgijskie [1966], k. 117.

⁶⁷ AMSZ, z. 17, t. 54, w. 6, Stosunki polsko-belgijskie [1967], k. 90.

i budownictwa (również w pięciu miastach), plakatu filmowego, scenografii polskiej i sztuki ludowej (w Brugii i Antwerpii).

W tym samym czasie obecność Belgii w polskim pejzażu kulturalnym była dość skromna. Oprócz manifestacji wskazanych wcześniej, w cytowanym wykazie (najpewniej niekompletnym) wymieniono występy Opery Walońskiej z Liège w Poznaniu⁶⁸.

Również uczeni belgijscy pojawiali się w Polsce rzadziej niż polscy w Belgii. W II połowie lat sześćdziesiątych zostały nieco nasilone dotychczas dość ograniczone kontakty Polskiej Akademii Nauk z belgijskimi instytucjami naukowymi. W 1967 r. przebywał w Polsce przewodniczący Conseil National des Recherches Scientifiques⁶⁹, co miało intensyfikować wzajemną kooperację.

Wasilewski jako dobre oceniał wyniki udziału polskich uczonych w konferencjach i kolokwiach naukowych w Belgii. Dotyczyło to: stomatologów, balneologów, anestezjologów, neurologów. Podobne opinie wyrażano o polskim uczestnictwie w kongresach: hutnictwa, korozji, górnictwa, jak również nauk humanistycznych⁷⁰. W cytowanym dokumencie znajdujemy również uwagę ambasadora dotyczącą kierunku dalszej współpracy naukowej: „możemy osiągnąć duży pożytek przy uwzględnieniu priorytetu wymiany w dziedzinie nauk ścisłych i przyrodniczych. Jeśli chodzi zaś o nauki społeczne należy pamiętać, że interesujące dla środowisk belgijskich jest aktualne ujęcie problemów, a nie historyczne do nich podejście”⁷¹. Wydaje się, że była to zawoalowana krytyka dotychczasowego kierunku wymiany naukowej.

Wśród innych przejawów współpracy w latach 60., o których wzmiankują analizowane dokumenty, warto wskazać na początki kooperacji w dziedzinie atomistyki (odpowiednie porozumienie podpisano w 1965 r.) i prace komisji do weryfikacji podręczników historii i geografii⁷².

Od lat sześćdziesiątych Belgia była państwem, do którego coraz częściej udawali się polscy przedstawiciele nauk medycznych (mimo skarg na niskie stypendia, które nie zawsze pozwalały w pełni wykorzystać pobyt w tamtejszych ośrodkach medycznych)⁷³. Z zachowanych sprawozdań wynika, że – oprócz udziału

⁶⁸ AMSZ, z. 17, t. 40, w. 5, Stosunki polsko-belgijskie, k. 41–42.

⁶⁹ Współpraca naukowa PAN z belgijskimi instytucjami naukowymi była utrudniona z powodu odmiennej struktury organizacji nauki w Belgii i Polsce. Instytucją, która mogła być formalnym partnerem PAN, była Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts. Belgijska Akademia nie posiadała jednak własnych instytucji naukowych i nie prowadziła bezpośrednio badań, co różniło ją od PAN.

⁷⁰ AMSZ, z. 17, t. 40, w. 5, Stosunki polsko-belgijskie..., k. 30.

⁷¹ AMSZ, z. 17, t. 40, w. 5, Stosunki polsko-belgijskie..., k. 29.

⁷² AMSZ, z. 8/77, w. 1, Polsko-belgijskie stosunki bilateralne [1971], k. 71; AMSZ, z. 17, t. 48, w. 5, Belgia i polsko-belgijskie stosunki bilateralne, [lipiec 1970], k. nlb.

⁷³ AAN, Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej (MZiOS), 16/91, Sprawozdanie z pobytu za granicą dr med. Anny Koślacz-Folgi [Warszawa, 1967], k. 34–35.

w odbywających się w Belgii międzynarodowych zjazdach i kongresach licznych organizacji naukowych (które z tego powodu nie mogą być zaliczone do głównego nurtu współpracy dwustronnej) – polscy lekarze zapoznawali się z funkcjonowaniem ośrodków medycznych w Belgii oraz szkolili się i uczestniczyli w różnych kursach. Spróbujmy wskazać najważniejsze przejawy tej aktywności.

Od stycznia do lipca 1964 r. na Uniwersytecie w Liège (Pracownia Chirurgii Eksperymentalnej) przebywał dr med. Jeremi Czaplicki – pracownik Śląskiej Akademii Medycznej (Pracownia Przeszczepów przy Zakładzie Anatomii Patologicznej w Zabrze). Z zachowanego sprawozdania wynika, że uczestniczył tam w dyskusjach naukowych i w przeprowadzanych eksperymentach. „W dziedzinie pracy społeczno-politycznej” jak wynika z jego sprawozdania, wygłosił na prośbę konsulatu cztery pogadanki w ośrodkach polonijnych w Charleroi, Liège, Luksemburgu i Zwartbergu na temat organizacji służby zdrowia i studiów medycznych w Polsce. Ponadto w czasie strajku lekarzy belgijskich leczył bezpłatnie wielu Polaków i Belgów, „zjednując sobie ich wdzięczność”⁷⁴.

W 1966 r. w okresie od stycznia do marca w l’Institut Bunge w Brukseli przebywała na stypendium adiunkt Kliniki Neurologicznej Akademii Medycznej we Wrocławiu, dr med. Zofia Krzysztóń. Celem trzymiesięcznego pobytu (jej zdaniem zbyt krótkiego) było szkolenie w zakresie neuropatologii. Stypendystka zapoznała się z pracownią i metodami techniki histopatologicznej, brała udział w posiedzeniach naukowych na ternie Instytutu, zwiedzała szpitala⁷⁵.

W 1967 r. przez trzy miesiące w Centre de Cytogénétique Medicale w Brukseli przebywał dr med. Stanisław Maj, adiunkt Kliniki Chorób Wewnętrznych Instytutu Hematologii w Warszawie. Szkolenie obejmowało metody audiograficzne stosowane w cytogenetyce do badania chromosomów oraz w cytologii ogólnej⁷⁶.

Jeśli wierzyć zachowanej polskiej dokumentacji, zgromadzonej w zespole Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej (MZiOS) w AAN, kontakty medyków obu krajów, zapoczątkowane w latach sześćdziesiątych, rozwinęły się w następnej dekadzie. Potwierdzają to również źródła belgijskie: specjalny status tych kontaktów został potwierdzony podpisaniem w 1972 r. polsko-belgijskiego porozumienia na temat współpracy w dziedzinie nauk medycznych⁷⁷.

Zachowane w aktach Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej sprawozdania z pobytów stypendialnych w Belgii w latach siedemdziesiątych świadczą o inten-

⁷⁴ AAN, MZiOS 16/33, Sprawozdanie z pobytu za granicą dr. med. Jeremiego Czaplickiego, Zabrze, 27.07.1964, k. 3–4.

⁷⁵ AAN, MZiOS, 16/91, Sprawozdanie Zofii Krzysztóń z pobytu w Instytucie Bunge – Belgia, Wrocław, 14.04.1966, k. 1–3.

⁷⁶ AAN, MZiOS, 16/91, Sprawozdanie z pobytu za granicą, Warszawa, 30.01.1968, k. 42–43.

⁷⁷ AMAEB, 18.898/28, MAE, Relations culturelles belgo-polonaises, Bruxelles, 7.12.1978, b.p.

sywności kontaktów na tym polu. I tak na przykład w 1974 r. na trzymiesięcznym stypendium przebywała w Belgii Elżbieta Bajorek, lekarka medycyny przemysłowej z Zespołu Opieki Zdrowotnej z Pruszkowa. W trakcie pobytu zapoznawała się z problematyką medycyny pracy nie tylko w uniwersyteckich ośrodkach naukowych, ale również w zakładach pracy (m.in. Volkswagena i Philipsa)⁷⁸.

Dr Marianna Grabowska-Kobylarz, specjalistka ze Stołecznego Zespołu Rehabilitacji w Konstancinie, w okresie od 7 lipca do 5 grudnia 1976 r. przebywała w Instytucie Medyczno-Chirurgicznym w Vlezenbeek, gdzie zapoznawała się z metodami kompleksowego leczenia dzieci z uszkodzeniami narządu ruchu w wieku 8–16 lat⁷⁹.

Charakter naukowy miał również krótki (10–17 listopada 1976 r.) pobyt w Belgii prof. dr hab. Antoniego Gabryelewicza, kierownika Kliniki Gastroenterologii Akademii Medycznej w Białymstoku. Zapoznał się on z pracą trzech ośrodków naukowych zajmujących się problematyką gastrologii⁸⁰.

W 1978 r. w dwóch ośrodkach chirurgicznych w Belgii (Szpital Brugmann w Brukseli i Szpital Miejski w Aalst) przebywał w celach szkoleniowych dr med. Wojciech Waclaw Musiał, ordynator Oddziału Chirurgii w Szpitalu Miejskim w Kielcach. Miał on okazję zapoznać się z funkcjonowaniem szpitali, uczestniczyć w zabiegach, w operacjach chirurgicznych i w seminariach⁸¹.

W tymże roku swoje umiejętności fachowe doskonalił w Clinique Pédiatrique Hôpital Universitaire Saint-Pierre w Brukseli dr med. Wojciech Cichy – adiunkt Zakładu Propedeutyki Pediatrii Instytutu Pediatrii Akademii Medycznej w Poznaniu⁸².

W okresie od 7 lutego do 5 kwietnia 1979 r. dr Jan Stasiewicz z Akademii Medycznej w Białymstoku przebywał w Institut Medico-Chirurgical d'Ixelles w Brukseli. Jego pobyt miał na celu szkolenie w zakresie gastroenterologii klinicznej, poznanie niektórych metod badania trzustki w Laboratoire de Chemie Biologique w Université Libre de Bruxelles oraz systemu szkolenia studentów medycyny w zakresie chorób wewnętrznych i gastroenterologii⁸³.

---

⁷⁸ AAN, MZiOS, 16/243, E. Bajorek, Sprawozdanie z trzymiesięcznego pobytu na stypendium przyznany przez Centrum Medycyny Pracy i Ergonomii – CERM Belgia w okresie 10.04–12.07. 1974 r., Warszawa, 15.08.1974, k. 4–38.

⁷⁹ AAN, MZiOS, 16/317, Sprawozdanie z pobytu w Belgii w Instytucie Medyczno-Chirurgicznym w Vlezenbeek w okresie od 7 VII – 5 XII 1976, k. 22–25.

⁸⁰ AAN, MZiOS, 16/317, Sprawozdanie z pobytu naukowego w Belgii w okresie od 10 do 17 listopada 1976, Białystok, 22.11.1976, k. 43–45.

⁸¹ AAN, MZiOS, 16/388, Sprawozdanie z wyjazdu szkoleniowego do Belgii, Kielce, 24.04.1978, k. 11–16.

⁸² AAN, MZiOS, 16/388, Sprawozdanie z pobytu na zagranicznym stypendium naukowym, Poznań, 21.04.1978, k. 1–4.

⁸³ AAN, MZiOS, 16/426, Sprawozdanie z pobytu zagranicą w Brukseli (Belgia) w ramach umowy o współpracy naukowej między Akademią Medyczną w Białymstoku a Institut Medico-Chirurgical d'Ixeles w Brukseli, Białystok, 17.04.1979, k. 11–13.

Na przełomie 1978 i 1979 r. na stypendium MZiOS przebywał w Belgii dr n. med. Wojciech Dyszkiewicz, starszy asystent Kliniki Chirurgii Serca Akademii Medycznej w Poznaniu. Szkolił się w Klinice Chirurgii Serca i Naczyń Uniwersytetu w Leuven. W ramach szkolenia asystował w ponad 70 operacjach⁸⁴.

Charakter studyjny miała wizyta dr Barbary Bogdańskiej-Chamerskiej, ordynatorki Oddziału Rehabilitacji Kardiologicznej w Państwowym Przedsiębiorstwie Uzdrowisko Nałęczów w Uzdrowisku w Spa. Przedmiotem jej zainteresowania były kwestie organizacyjne tego typu instytucji, jak również wyposażenie w sprzęt i metody leczenia⁸⁵.

W okresie do 7 stycznia do 9 marca 1980 r. w Clinique du Parc Leopold w Brukseli i w Institut Medico-Chirurgical „Le Petites Abeilles” Vlezenbeek przebywał ordynator-konsultant Wojewódzkiego Szpitala Dziecięcego w Olsztynie dr n. med. Tadeusz Ciesielski. Zapoznawał się tam z neurologią niemowlęcia i małego dziecka oraz z badaniami kontrastowymi układu nerwowego u dzieci⁸⁶.

Charakter szkoleniowy miała również wizyta w Institut Medico-Chirurgical „Le Petites Abeilles” Vlezenbeek lek. med. Marii Iwulskiej-Leśniowskiej, pediatrki z Zespołu Opieki Zdrowotnej nad Matką i Dzieckiem w Olsztynie w okresie od 24 września 1979 r. do 29 lutego 1980 r. Wzięła ona udział w szkoleniu w zakresie neurologii wieku rozwojowego⁸⁷.

Nieco inny charakter miała wizyta w Belgii Marii Bartnik z Instytutu Medycyny Społecznej Akademii Medycznej w Warszawie, która zajęła się studiowaniem nauczania socjologii medycyny w uczelniach medycznych i uniwersytetach⁸⁸.

Ale kontakty naukowe w latach siedemdziesiątych nie ograniczały się do nauk medycznych. W notatce dotyczącej wymiany kulturalnej i naukowej w latach 1971–1972 Bruksela wskazywała na przypadki pobytu na uniwersytetach belgijskich profesorów z Polski. W tej grupie znaleźli się m.in.: prof. Janusz Roman Mika, specjalista z dziedziny atomistyki, czy też prof. Jan Dylík – geomorfolog. W tym okresie na UW przebywał prof. Uniwersytetu w Gandawie Jean Limpens. W Belgii w październiku 1972 r. przebywało 15 delegatów Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (od marca 1972 r. – Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki), którzy uczestniczyli w międzynarodowych kursach na-

⁸⁴ AAN, MZiOS, 16/426, Sprawozdanie z pobytu szkoleniowego w Belgii (3.10.1978 – 1.02.1979), k. 32–33.

⁸⁵ AAN, MZiOS, 16/426, Sprawozdanie z wyjazdu służbowego do Belgii w okresie od 2 XI 1979 do 31 XII 1979, Nałęczów, k. 37–49.

⁸⁶ AAN, MZiOS, 16/464, Sprawozdanie z pobytu za granicą, Olsztyn, 17.04.1980, k. 9–11.

⁸⁷ AAN, MZiOS, 16/464, Sprawozdanie z pobytu szkoleniowego w Belgii, Olsztyn, 14.03.1980, k. 1–4.

⁸⁸ AAN, MZiOS, 16/464, Sprawozdanie z pobytu naukowego w Belgii w ramach umowy o współpracy naukowej między Instytutem Medycyny Społecznej Akademii Medycznej w Warszawie, Ministerstwem Zdrowia i Opieki Społecznej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Zakładem Medycyny Katholieke Universiteit Leuven w Belgii, k. 5–8.

uczania na poziomie średnim. Dwaj polscy uczestnicy wzięli udział w tygodniu doskonalenia pedagogicznego (*semain de perfectionnement pédagogique*).

Problemem wymiany stypendialnej w dalszym ciągu była jej nierównowaga. Brakowało chętnych ze strony belgijskiej do przyjazdu do Polski. Ci stypendyści, którzy wówczas przebywali w PRL, byli specjalistami z dziedziny chemii, filologii, germanistyki, literatury, psychologii, socjologii, archeologii i sztuki, gobelinu, muzyki, sztuk plastycznych, lingwistyki i języków słowiańskich. W sumie było to 18 osób, z których dwie uczestniczyły w wakacyjnym kursie języka polskiego, organizowanym przez UW. Strona polska miała do dyspozycji 72 miesiące stypendialne w roku 1971 i tyleż samo w 1972 r. Naukowcy i specjaliści polscy w Belgii reprezentowali takie dziedziny wiedzy jak: fizyka, budownictwo, chemia, atomistyka, elektronika, agronomia, ekonomia, medycyna, filozofia, prawo, historia (najnowsza), historia sztuki, konserwacja zabytków, muzyka. Ponadto przyznano trzy stypendia wakacyjne z przeznaczeniem na naukę języka francuskiego.

Wśród dziedzin współpracy kulturalnej szczególną wagę przywiązywano do muzyki. We wrześniu 1972 r. orkiestra symfoniczna (RTB-BRT) uczestniczyła w Międzynarodowym Festiwalu Muzyki Współczesnej *Warszawska Jesień*. Polscy muzycy i śpiewacy przebywali na kursach doskonalących i uczestniczyli w konkursach odbywających się w Belgii.

Belgijskie filmy były prezentowane na Festiwalu Filmów Krótkometrażowych i Dokumentalnych w Krakowie i na przeglądzie filmów naukowych w Katowicach⁸⁹.

Mimo tych osiągnięć, Warszawa oceniała, że realizacja wspólnych przedsięwzięć kulturalnych nie była łatwa. Jak czytamy w notatce polskiego MSZ z maja 1973 r., „Wymiana kulturalna realizowana w ramach programu napotyka duże trudności w zakresie realizacji poważniejszych imprez kulturalnych, takich jak wymiana zespołów, wystaw itd. Trudności te polegają głównie na tym, iż strona belgijska nie wykazuje zainteresowania zwiększeniem wymiany jak też podchodzi pasywnie do realizacji ustalonych w programie założeń, tłumacząc taki stan rzeczy trudnościami organizacyjnymi, brakiem funduszy itd.” Stwierdzano, że o ile Warszawa wykorzystywała limity wymiany osobowej, to Bruksela nie była zainteresowana w wysyłaniu swych przedstawicieli do Polski, a nawet nie przyjmowała wszystkich przedstawicieli PRL. Jednostronnie odbywała się również wymiana literatów. Bruksela nie była zainteresowana współpracą wydawniczą, nie widziała również możliwości wysłania do Polski wystaw – m.in. belgijskich surrealistów (w tym René Magritte’a). Na belgijskim rynku wydawniczym na początku lat siedemdziesiątych nie udało się ulokować tłumaczeń polskich książek. Na tym tle „stosunkowo dobrze” rozwijała się sprzedaż polskich filmów. Filmy

⁸⁹ AMAEB, Pologne 18.898/26, MAE, Note pour la Direction Générale de la Politique, 27.10.1972, b.p.

belgijskie – zdaniem autorów cytowanego dokumentu, ze względu „na ich niski poziom artystyczny” – nie były kupowane⁹⁰.

W tym okresie współpraca naukowo-techniczna pozostawiała dużo do życzenia. Na początku lat siedemdziesiątych dało się zauważyć pewne ożywienie w wymianie praktykantów. Ich liczba w Belgii wzrosła z 12 (w latach 1967–1970) do 20 (w 1972 r.). Jako bardzo dobrą polskie władze oceniały współpracę w zakresie rolnictwa, dzięki istnieniu grupy roboczej i bezpośredniemu kontaktowi obu ministerstw oraz Naczelnej Organizacji Technicznej (NOT) z jej belgijskim odpowiednikiem. Jako niezadowolającą oceniano z kolei na początku lat siedemdziesiątych realizację postanowień dotyczących budownictwa, energii jądrowej i górnictwa, co miało obciążać przede wszystkim Brukselę⁹¹. Akta belgijskie potwierdzają, że to strona polska naciskała na intensyfikację istniejącej współpracy⁹².

Według opracowania polskiego Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki wśród 4652 polskich stażystów przebywających za granicą w 1976 r. było 61 osób, które znalazły się w Belgii; w 1977 r. odpowiednie liczby wynosiły 5332 i 81. Było to dużo mniej niż w przypadku stażystów polskich w niektórych dużych państwach. We Francji było ich 575 w 1976 r. i 605 w 1977 r., w RFN odpowiednio 253 i 282, we Włoszech – 170 i 187. Belgia plasowała się na dość odległym miejscu w odpowiednich statystykach, na poziomie porównywalnym z Holandią (odpowiednio 79 i 81 osób), Szwecją (97 i 121) i Szwajcarią (80 i 99)⁹³.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania wskazują, że najważniejszymi aktami prawnymi regulującymi polsko-belgijskie kontakty kulturalne i naukowe w analizowanym okresie były: umowa kulturalna z 9 grudnia 1963 r. i umowa o współpracy kulturalnej i naukowej podpisana 18 października 1974 r. Stanowiły one podstawę do ustalania programów dwustronnej kooperacji, co odbywało się na forum odpowiednich komisji mieszanych. Na intensywność kontaktów w tych dziedzinach wpływ miała „wielka polityka”, w tym aktualny stan relacji między tzw. blokiem wschodnim a państwami Zachodu. Z tego powodu były one szczególnie rzadkie w okresie stalinizmu i osiągnęły swoje apogeum w latach siedemdziesiątych XX w., tj. w okresie *détente* w stosunkach międzynarodowych. Nawet wtedy jednak były one mniej intensywne niż w przypadku relacji Polski z innymi krajami Zachodu. Tak na pewno było w dość głęboko zbada-

⁹⁰ AMSZ, z. 45/77, w. 1, Notatka dotycząca stosunków kulturalnych polsko-belgijskich, k. 1–3.

⁹¹ AMSZ, z. 45/77, w. 1, Informacja o wizycie Ministra Spraw Zagranicznych PRL, Tow. S. Olszowskiego w Belgii (13–14.11.1972) i Luksemburgu (15.11.1972), k. 30.

⁹² AMAEB, 18.898/28, MAE, Relations culturelles belgo-polonaises, Bruxelles, 7.12.1978, b.p.

⁹³ D. Jarosz, M. Pasztor, *Stosunki polsko-francuskie 1944–1980*, Warszawa 2008, s. 355.

nych przypadkach Włoch⁹⁴ i Francji⁹⁵. Co do innych państw, to wnioskowanie na ten temat utrudnia brak zaawansowanych badań. O ile w historycznych syntezach relacji poszczególnych państw Zachodu z PRL pewnym standardem stało się pisanie o kwestiach gospodarczych, to problematyka kulturalna i naukowa bywa często pomijana⁹⁶. Wydaje się jednak, że stan tych kontaktów wynikał nie tylko z aktualnego etapu relacji politycznych czy też gospodarczych między dwoma blokami polityczno-wojskowymi z centrami w Moskwie i Waszyngtonie. Dużą rolę odgrywały tradycje historyczne oraz potencjał kulturalny i naukowy partnerów. To, co wydaje się wspólne dla tych kontaktów (a przykład belgijski zdaje się to potwierdzać), to większe zainteresowanie ich rozwijaniem ze strony Warszawy niż państw Zachodu⁹⁷.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Warszawa, Archiwum Akt Nowych: Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, LVIII/401, XI/498; Ministerstwo Kultury i Sztuki, Biuro Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, 60; Ministerstwo Oświaty i Wychowania, 359; Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, 6/33, 16/91, 16/33, 16/243, 16/317, 16/388, 16/426, 16/464.

Warszawa, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, z. 17, t. 47, w. 5; z. 8, t. 993, w. 72; z. 17, t. 41, w. 5; z. 17, t. 75, w. 9; z. 17, t. 51, w. 6; z. 17, t. 52, w. 6; z. 17, t. 75, w. 9; z. 17, t. 48, w. 5; z. 45/77, w. 1; z. 17, t. 55, w. 6; z. 1/84, w. 1; z. 45/77, w. 1;

⁹⁴ Zob.: D. Jarosz, *Kultura i nauka w relacjach między Polska Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Włoską w latach 1959–1970*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2018, z. 1, s. 41–68; idem, M. Pasztor, *Polsko-włoskie relacje kulturalne i naukowe w latach 1945–1954*, „Stosunki Międzynarodowe” 2013, nr 1, s. 191–208; idem, „Odwilż” w *polsko-włoskich stosunkach kulturalnych i naukowych w latach 1955–1958*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2012, nr 1–2, s. 339–352.

⁹⁵ D. Jarosz, M. Pasztor, *Od stanu wojennego do upadku systemu. Z badań nad polsko-francuską współpracą naukową i kulturalną w latach 1981–1989*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2015, nr 1, s. 205–222; D. Jarosz, *Problemy kultury i nauki w stosunkach polsko-francuskich w latach od 1944 do 1947 (zarys problematyki)*, „Wrocławskie Studia z Polityki Zagranicznej” 2001, nr 1, s. 7–21.

⁹⁶ *Historia dyplomacji polskiej 1944/1945–1989*, t. 6, red. W. Materski, W. Michowicz, Warszawa 2010; J. Tebinka, *Nadzieje i rozczarowania. Polityka Wielkiej Brytanii wobec Polski 1956–1970*, Warszawa 2005; H. Andreassen, *Stosunki polsko-duńskie 1953–1968*, „Wrocławskie Studia z Polityki Zagranicznej”, t. 2: *Między Październikiem a Grudniem. Polityka zagraniczna doby Gomułki*, red. K. Ruchniewicz, B. Szaynok, J. Tyszkiewicz, Toruń 2005, s. 37–81.

⁹⁷ Najnowsze badania wskazują również, że Belgia była mało atrakcyjna w porównaniu z innymi państwami zachodnimi jako teren działania polskiego wywiadu naukowo-technicznego. Zob. M. Sikora, *Black box. Wywiad jako instrument transferu technologii i wsparcia decyzji ekonomicznych w PRL 1955–1990*, Warszawa 2021.

z. 17, t. 75, w. 9; z. 1/84, w. 1; z. 6, t. 818, w. 62; z. 8, t. 7, w. 1; z. 8, t. 264, w. 20; z. 8, t. 535, w. 41; z. 8, t. 993, w. 72; z. 17, t. 47, w. 5; z. 17, t. 75, w. 8; z. 17, t. 75, w. 9; z. 17, t. 53, w. 6; z. 17, t. 54, w. 6; z. 17, t. 40, w. 5; z. 8/77, w. 1; z. 45, t. 77, w. 1.

Warszawa, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, BU 01224/295 (mikr. 11215/2).

Bruksela, Archives du Ministère des Affaires étrangères de Belgique, Pologne 15.720/I; Pologne, 13.609; Pologne, 10.966 bis; Pologne, 14.953; Pologne, 18.717; Pologne 18.898/26; Pologne 18898/28.

Źródła drukowane

Umowa kulturalna między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Królestwem Belgii, podpisana w Warszawie dnia 9 grudnia 1963 r., Dz. U. 1964, nr 32, poz. 204.

Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Królestwem Belgii o współpracy kulturalnej i naukowej, podpisana w Warszawie dnia 18 października 1974 r., Dz. U. 1975, nr 30, poz. 158.

Opracowania

Andreasen H., *Stosunki polsko-duńskie 1953–1968*, „Wrocławskie Studia z Polityki Zagranicznej”, t. 2: *Między Październikiem a Grudniem. Polityka zagraniczna doby Gomułki*, red. K. Ruchniewicz, B. Szaynok, J. Tyszkiewicz, Toruń 2005, s. 37–81.

L'art graphique polonais, „Nation Belge” 26.09.1948.

L'exposition d'art graphique polonais, „Le Drapeau Rouge” 29.09.1948.

Eder W., *Dzieje Polonii belgijskiej 1919–1980 (w zarysie)*, Warszawa 1983.

Eder W., *Polonia belgijska. Skład społeczno-zawodowy, jego przemiany i skutki tych przemian*, „Przegląd Polonijny” 1979, z. 3 (15), s. 57–67.

Les fameux Mazowsze mercredi a Bruxelles, „Le Drapeau Rouge”, 25.05.1963, nr 21, s. 12.

Goddeeris I., *Polonia belgijska w pierwszych latach po II wojnie światowej*, Warszawa 2005.

Goddeeris I., *De verleiding van de legitimiteit. Poolse „Exilpolitik” in België, 1830–1970 en 1945–1980* [Pokusza legitymizmu. Działalność polityczna polskich uchodźców w Belgii, 1830–1870 i 1945–1980], niepublikowana praca doktorska, Katolicki Uniwersytet w Louvain, 2001.

Jarosz D., *Kultura i nauka w relacjach między Polska Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Włoską w latach 1959–1970*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2018, z. 1, s. 41–68.

Jarosz D., *Problemy indemnizacyjne w stosunkach polsko-belgijskich po II wojnie światowej*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, t. 56, nr 1, s. 123–146.

Jarosz D., *Problemy kultury i nauki w stosunkach polsko-francuskich w latach od 1944 do 1947 (zarys problematyki)*, „Wrocławskie Studia z Polityki Zagranicznej” 2001, nr 1, s. 7–21.

Jarosz D., Pasztor M., *Od stanu wojennego do upadku systemu. Z badań nad polsko-francuską współpracą naukową i kulturalną w latach 1981–1989*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2015, nr 1, s. 205–222.

Jarosz D., Pasztor M., *„Odwilż” w polsko-włoskich stosunkach kulturalnych i naukowych w latach 1955–1958*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2012, nr 1–2, s. 339–352.

- Jarosz D., Pasztor M., *Polsko-włoskie relacje kulturalne i naukowe w latach 1945–1954*, „Stosunki Międzynarodowe” 2013, nr 1, s. 191–208.
- Jarosz D., Pasztor M., *Stosunki polsko-francuskie 1944–1980*, Warszawa 2008.
- Kawka I., Prażuch W., *Patriotyzm na uchodźstwie: szkolnictwo polskie w Belgii w warunkach zimnowojennej konfrontacji politycznej*, [w:] *Medialne i transmedialne procesy narracyjne w identyfikacji postaw patriotycznych Polaków*, red. M. Kawka, W. Prażuch, P. Płaneta, Kraków 2021, s. 137–153.
- Łaptos J., *Historia Belgii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995.
- Pasztor M., *Courtesy or diplomacy? The visit of Elisabeth Queen of the Belgians to Poland in 1955*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, t. 56, nr 3 (Special Issue), s. 107–120.
- Pasztor M., *Polsko-belgijska „wojna” o Kongo (1960–1963)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2019, nr 17, s. 135–160.
- Pasztor M., *Sprawa statku „Hel” w relacjach polsko-belgijskich w 1955 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2022, t. 149, nr 1, s. 195–206.
- La Pologne des Belges. Évolution d’un regard (XXe–XXIe siècles)*, red. P. Szczur, Kraków 2021.
- Sikora M., *Black box. Wywiad jako instrument transferu technologii i wsparcia decyzji ekonomicznych w PRL 1955–1990*, Warszawa 2021.
- Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator*, t. 1: *Europa 1918–2006*, red. K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik, B. Janicka, Warszawa 2007, s. 37–47.
- Szumski J., *Między stabilizacją a radykalizmem – polska emigracja górnicza w Belgii*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Neerlandica Wratislaviensia” 2015, nr 3685, s. 19–37.
- Tebinka J., *Nadzieje i rozczarowania. Polityka Wielkiej Brytanii wobec Polski 1956–1970*, Warszawa 2005.
- Żmigrodzki M., *Polonia w Belgii*, Lublin 1978.

Zasoby internetowe

- Belgia-Polska. Umowa kulturalna. Warszawa. 1963.12.09*, <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1964-32-204,16786107.html> [dostęp 23. 06.2021].

Dariusz Jarosz – prof. dr hab. w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Specjalista w zakresie historii społecznej Polski w latach 1944–1989 i stosunków PRL z Francją. Autor m.in.: z Marią Pasztor, *Stosunki polsko-francuskie 1944–1980*, Warszawa 2008; z M. Pasztor, *From Subjection to Independence. Post-World War II Polish-Italian Relations*, Berlin 2020; z Grzegorzem Miernikiem, *„Zhańbiona” wieś Okół: opowieści o buncie*, Warszawa–Kielce 2016; *Rzeczy, ludzie, zjawiska. Studia z historii społecznej stalinizmu w Polsce*, Warszawa 2017.

e-mail: marpasztor@interia.pl